

Anna O – En undersøkelse av psykoanalysens historiefremstilling i lys av nyere materiale

Kim Larsen

Anna O – En undersøkelse av psykoanalysens historiefremstilling i lys av nyere materiale

Behandlingen av Anna O ble av Sigmund Freud betegnet som selve utgangspunktet for psykoanalysen. Men en detaljert undersøkelse motsier den offisielle fremstillingen av hva som faktisk skjedde. Den berømte kasushistorien er basert på myter.

Denne artikkelen har profitert på tallrike diskusjoner og korrespondanse med psyko-analytikere verden over. Spesielt har jeg satt pris på korrespondansen med Kurt R. Eissler (New York) (1908–1999) i perioden 1992–1999. For meg representerer Eissler et ideal av bredspektret vitenskapelig og kulturell dannelse som er i ferd med å forsvinne i ensidig scientistisk myopi. Diskusjoner med psykoanalytikere som virker under (for oss) uvante sosiokulturelle rammebetingelser har gitt meg mye. Jeg vil spesielt fremheve de psykoanalytiske miljøer i Boston, Mexico City og Bombai. Fagmiljøene i Berggasse 19 i Wien og 20 Maresfield Gardens i London har vært hjelpsomme. Takk også til Tove Jensen.

Breuers fremstilling av Anna O

Josef Breuers pasient «Anna O», som han behandlet i 18 måneder mellom desember 1880 og juni 1882, er blitt omtalt som en av de mest berømte pasienter i dynamisk psykiatris historie (Pollock, 1972). Kasushistorien blir sett på som den kasushistorien som psykoanalysen er grunnlagt på (Gay, 1988), og blir av Freud selv omtalt som utgangspunktet for psykoanalysen (Breuer & Freud, 1895). Freud som aldri behandlet henne, nevnte henne i sine verker mer enn noen annen pasient, og kom tilbake til denne kasushistorien gang etter gang (Freud, 1905, 1910, 1914, 1923, 1925a, 1925b, 1926).

Josef Breuer startet behandlingen av Anna O da hun var 21 år. Omfanget av kontakten var formidabel sett i forhold til det som var vanlig på denne tiden. Breuer selv skriver i 1895 at Anna Os liv «became known to me to an extent to which one person's life is seldom known to another» (1895, s. 74). En kan rekonstruere omfanget av kontakten ut fra Breuers kasushistorie i *Studies on Hysteria* (Breuer & Freud, 1895). De første syv månedene besøkte Breuer pasienten daglig. Etter at Anna sommeren 1881 ble anbrakt på et landsted utenfor Wien sank frekvensen av besøkene, men er fremdeles antatt å være to til tre dager i uken. Etter at Anna var tilbake i Wien ble de daglige besøkene gjenopptatt til desember 1881, da Breuer begynner doble daglige sesjoner til behandlingen blir avsluttet i juni 1882. Weissberg (1993) konkluderer «Therefore, Anna was hypnotized by Breuer,

or hypnotized herself with Breuer present, at least 570 times and perhaps as many as 700 if Breuer visited Anna on weekends» (s. 28).

Breuer fortalte trolig Freud om Anna O 18. november 1882. I hvert fall skriver han denne dagen et brev til sin forlovede Martha Bernays hvor han forteller om det. Kasushistorien ble ikke publisert før i 1895, 13 år etter at Breuer hadde avsluttet behandlingen.

Breuer beskriver Anna O som «markedly intelligent, with an astonishingly quick grasp of things and penetrating intuition». Hun hadde «great poetic and imaginative gifts, which were under the control of a sharp and critical common sense» (1895, s. 73). Anna fremstilles som attraktiv, vennlig og snill («charitable») og med en sterk vilje. Familien beskrives som streng og puritansk, og pasientens dagligliv som monotont og kjedelig. Breuer skriver at: «Her monotonous family life and the absence of adequate intellectual occupation left her with an unemployed surplus of mental liveliness and energy, and this found an outlet in the constant activity of her imagination» (s. 96). Breuer (1895) deler pasientens sykdomsforløp inn i fire distinkte faser.

- 1 «Latent incubation». Varighet fra midten av 1880 til 10. desember samme år. Anna pleier sin far som var blitt alvorlig syk. Hun beskrives som fysisk sliten. Hennes symptomer holdes skjult for omgivelsene. Anna har anemi, anoreksi, hosteanfall og muskelkramper. I tillegg kommer hallusinasjoner og markerte dagdrømmer som hun kaller sitt «privatteater».
- 2 Manifest sykdom. Varighet fra 11. desember 1880 til 1. april 1881. Anna er kronisk sengeliggende og lider av en betydelig mengde av omskiftelige symptomer; hodepine, synsforstyrrelser, lammelser, forskjellige kramper, hallusinasjoner hvor hun ser slanger, en klaustrofobisk frykt for at veggene i rommet skal kollapse. I perioder blir hun afatisk, og mister evnen til å snakke tysk. Deretter kan hun snakke et spesielt språk, en blanding av fire eller fem fremmedspråk, for så å gå over til engelsk i mars 1881. Det synes å skje en splitting av personligheten mellom Annas vanlige deprimerte selv og en tilstand av uhøflighet og agitasjon. Anna kan ikke huske den siste bevissthetstilstanden som hun kaller «clouds» (på engelsk). Breuer kaller denne tilstanden for somnambulisme, hypnose eller også «absences» («på fransk»). Breuer er i stand til å roe henne ned ved å få henne til å fortelle triste historier «in the style of Hans Christian Andersen». Anna selv kaller denne prosedyren (fremdeles på engelsk) for «talking cure» og «chimney sweeping». Anna står opp fra sitt kroniske sengeleie 1. april.

- 3 Tilbakeslag og forverring. Varighet: April 1881 til begynnelsen av desember samme år. Annas far dør 5. april. Hun gjenkjenner ingen utenom Breuer, nekter å ta til seg mat med unntak av situasjoner der Breuer mater henne. I møtene med Breuer gjennomlever og dramatiserer («sie durchlebend/ tragierte») Anna sine skremmende hallusinasjoner. Fremdeles går det i engelsk. Tilstanden forverrer seg og går ut av kontroll. Breuer får Anna tvangsinnlagt på et privat sanatorium utenfor Wien 7. juni hvor han fortsetter terapien. Når Breuer gjenopptar behandlingen etter sin sommerferie oppdager han at pasientens hydrofobi (hun hadde tatt til seg vann gjennom å spise appelsiner) forsvant etter at hun husket og fortalte om hvordan den var oppstått (hun hadde sett en guvernantes hund drikke av et glass). Dette setter ham på idéen om å forsøke å eliminere pasientens symptomer ved at hun i en tilstand av selvhypnose forteller om situasjonen de var oppstått i.
- 4 Helbredelse. Varighet: Begynnelsen av desember 1881 til 7. juni 1882. Anna begynner nå å kunne alternere mellom to andre alternative personligheter, hennes nåtidige personlighet og en personlighet som opplever begivenheter fra nøyaktig samme dagen ett år før. Breuer forteller at han verifiserer dette ved å sammenholde Annas fortelling med Annas mors dagbok. Den terapeutiske agenda består nå av tre temaer: Å eliminere ved «talking cure» dagens hallusinasjoner og fantasier, å reprodusere hendelsene fra nøyaktig den samme dagen ett år tidligere, samt å rekapitulere hver hendelse i motsatt rekkefølge av det kronologiske hendelsesforløpet. Her snakker vi om et høyt antall hendelser, f.eks. 303 forskjellige tilfeller av hysterisk døvhets av forskjellig opprinnelse. Breuer kunne få pasienten til å alternere mellom sine to personligheter/bevissthetstilstander ved å holde opp en appelsin foran henne.

For å forsere terapien begynner Breuer i desember 1881 å besøke Anna to ganger om dagen. Han hypnotiserer henne om morgenen for å få idéer til ettermiddagssesjonen hvor Anna i en tilstand av selvhypnose gjenopplever hendelser og situasjoner hvor symptomene hadde oppstått. Symptomene fortsetter å forsvinne ett etter ett. Anna selv predikerer at behandlingen vil være over 7. juni (årsdagen for tvangsinnleggelsen). Hennes siste symptomer forsvinner etter at urtraumet ble gjennomlevet. Hun gjennomlever til slutt en episode hvor hun mens hun pleide faren hadde hallusinert en svart slange som kom krypende mot faren for å bite ham. Hun hadde blitt svært skremt og fremsagt en bønn på engelsk, den eneste hun kom på. Etter at denne situasjonen var gjennomlevet forsvant lammelsen hun hadde hatt i den venstre armen, og hun var igjen i stand til å snakke tysk. Anna var nå kurert fra

samtlige symptomer hun hadde fremvist. «After this she left Vienna and travelled for a while, but it was considerable time before she regained her mental balance entirely. Since then she has enjoyed complete health» (1895, s. 95).

Breuer trekker mot slutten frem noen momenter som etter min mening er avgjørende for hvordan kasushistorien kan tolkes: «... even when she was in a very bad condition – *a clear-sighted and calm observer sat, as she put it, in a corner of her brain* and looked on at all the mad business. This persistence of clear thinking while the psychosis was actually going on found expression in a very curious way. At a time when, after the hysterical phenomena had ceased, the patient was passing through a temporary depression, she brought up a number of childish tears and selfreproaches, and among them *the idea that she had not been ill at all, and that the whole business had been simulated*» (s. 101, mine uthevinger).

Psykoanalysens offisielle framstilling av Anna O

Kasushistorien om Anna O har æren av å åpne forelesningene Freud holdt ved Clark University i Massachusetts i 1909 under sin eneste tur til USA. Disse forelesningene er senere publisert under tittelen *Five Lectures on Psychoanalysis* (1910). Freud tar utgangspunkt i kasushistorien for på en glimrende pedagogisk måte å illustrere psykoanalysens grunnprinsipper. Den neste vesentlige omtale av Anna O finner vi i *On the History of the Psychoanalytic Movement* (1914). Freud fremfører her en refortolkning av Anna O. Breuer hadde i sin framstilling slått fast at «the element of sexuality was astonishingly undeveloped in her» (s. 73). Freud søker å fremme en mer seksualisert fortolkning av Anna O basert på psykoanalysens utvikling de siste tyve år ved å henvise til symptomenes symbolikk – «the snakes, the stiffening, the paralysis of the arm» (s. 68), samt situasjonen at Anna pleide sin far. Freud hevder at en som leser kasushistorien nå «will easily guess the real interpretation of her symptoms, his opinion of the part played by sexuality in her mental life will therefore be very different from that of her doctor» (s. 68).

Videre refortolker Freud kasushistorien i lys av overføring: «Now I have strong reasons for suspecting that after all her symptoms had been relieved, Breuer must have discovered from further indications the sexual motivation of this transference, but that the universal nature of this unexpected phenomenon escaped him, with the result that, as though confronted by an ‘untoward event’, he broke off all further investigation. He never said this to me in so many words, but he

told me enough at different times to justify this reconstruction of what happened» (s. 68–69). Freud vever refortolkningen rundt seksualitet og overføring, og bringer kasushistorien mer på linje med psykoanalysens idéer mange år senere. Legg også merke til at Freud benytter ordet «reconstruction» om fremstillingen av overføringen mellom Anna O og Breuer.

Den neste avgjørende fremstilling fines i *An Autobiographical Study* (1925). Freud er opptatt av å forklare bruddet med Breuer, og omtaler forskjellen som eksisterte mellom dem i fortolkningen av hysteri. Freud forklarer hvordan han ble inspirert av Breuers pasient Anna O i arbeidet med egne pasienter, og hvordan han forsøkte å overtale Breuer til å skrive en bok om hysteri sammen med ham. I følge Freud gjorde Breuer først mye motstand («objected vehemently»), men ga seg etter hvert. Freud forklarer dette med at Janets arbeider hadde bekreftet noen av resultatene. Videre forklares bruddet mellom dem som følge av Breuers manglende mot når *Studies on Hysteria* fikk negativ kritikk (s. 206). Viktigst er imidlertid Breuers uvillighet til å følge Freud i hans forklaring av hysteri i seksuelle årsaker. Dette igjen forklares ved henvisning til Anna O: «I came to interpret the case correctly and to *reconstruct*, from some remarks which he had made, the conclusion of his treatment of it. After the work of catharsis had seemed to be completed, the girl had suddenly developed a condition of ‘transference love’; he had not connected this with illness, and had therefore retired in dismay. It was obviously painful to him to be reminded of this apparent contretemps. His attitude towards me oscillated for some time between appreciation and sharp criticism; then accidental difficulties arose, as they never fail to do in a strained situation, and we parted» (s. 210, min utheving).

En myte er i ferd med å fødes i Freuds refortolkninger. Det fremgår begge steder at Freud *rekonstruerer* de historiske fakta i Breuers avslutning av behandlingen av Anna O fra forskjellige bemerkninger Breuer angivelig har kommet med. Freuds rekonstruksjoner reifiseres snart til harde historiske fakta i psykoanalysens forståelse.

Historien, eller myten, får en ekstra omdreining og reifiseres i Ernest Jones’ (1953/1961) monumentale biografi *The Life and Work of Sigmund Freud*.

Det hele er nå blitt til følgende: «Freud has related to me a fuller account that he described in his writings of the peculiar circumstances surrounding the end of this novel treatment. It would seem that Breuer had developed what we should nowadays call a strong countertransference to his interesting patient. At all events he was so engrossed that his wife became bored at listening to no other topic, and before long she became jealous» (s. 147). I følge Jones bestemmer derfor Breuer

seg for å avslutte behandlingen, også siden Anna O nå var mye bedre. Men så, han hadde ikke før fått gjort dette: «But that evening he was fetched back to find her in a greatly excited state, apparently as ill as ever. The patient, who according to him had appeared to be an asexual being and had never made any allusions to such a forbidden topic throughout the treatment, was now in the throes of an hysterical childbirth (pseudocyesis), the logical termination of a phantom pregnancy that had been invisibly developing in response to Breuers ministrations. Though profoundly shocked, he managed to calm her down by hypnotizing her, and then fled the house in cold sweat» (s. 148).

Jones røper også hennes virkelige identitet, Bertha Pappenheim (1859–1936) i en fotnote, siden hun var «the real discoverer of the cathartic method» (s. 147). Når det gjelder utfallet av behandlingen, har Jones følgende å tilføre: «The poor patient did not fare as well as one might gather from Breuer's published account. Relapses took place, and she was removed to an institution in Gross Enzersdorf. A year after discontinuing the treatment, Breuer confided to Freud that she was quite unhinged and that he wished she would die to be released from her suffering. She did, however, improve. A few years later Martha relates how 'Anna O' who happened to be an old friend of hers and later related by marriage, visited her more than once. She was then pretty well in the daytime but still suffered from her hallucinatory states as evening drew on» (s. 148).

Freuds engelske oversetter James Strachey legger til en fotnote til kasushistorien om Anna O i *Studies on Hysteria* som bidrar ytterligere til å gjøre disse rekonstruksjonene og retrospektive fortolkningene til offisielle sannheter: «At this point (so Freud told the present translator [James Strachey], with his fingers on an open copy of the book) there is a hiatus in the text. What he had in mind and went on to describe was the occurrence which marked the end of Anna O's treatment. The whole story is told by Ernest Jones in his life of Freud (1953, 246 ft), and it is enough to say here that, when the treatment had apparently reached a successful end, the patient suddenly made manifest to Breuer the presence of a strong unanalyzed positive transference of an unmistakably sexual nature. It was this occurrence, Freud believed, that caused Breuer to hold back the publication of the case history for so many years and that led ultimately to his abandonment of all further collaboration in Freud's researches» (s. 95–96).

Jeg har sitert disse passasjene ekstensivt fordi en her kan være vitne til hvordan den offisielle psykoanalytiske versjonen av Anna O er et resultat av retrospektive konstruksjoner som raskt reifiseres til status som historiske fakta. Disse sirkuleres så igjen og igjen i litteraturen.

Den uoffisielle omtale av Anna O

Freud omtaler Berta Pappenheim i flere brev til sin forlovede og senere kone, Martha Bernays. Han nevner Bertha første gang i et brev 19. november 1882 og forteller at Breuer har nevnt henne for ham dagen før. Martha kjente imidlertid Bertha Pappenheim fra før. Tilfeldighetene ville at da Marthas far, Berman Bernays, plutselig døde i 1879, ble Bertha Pappenheims far Siegmund Pappenheim oppnevnt som verge for Martha! (Ferris, 1997). Freud nevner også Bertha i brev til Martha Bernays 13. juli 1883 hvor det samme dag hadde vært en fortrolig samtale med Breuer, og omtaler henne der som «your friend Bertha Pappenheim» (Forrester, 1986, s. 340). En tid etter dette, i et brev med usikker datering, men som kan være 1883, finner vi følgende: «Bertha is once again in the sanatorium in Gross-Enzersdorf, I believe. Breuer is constantly talking about her, says he wishes she were dead so that the poor woman could be free of her suffering. He says she will never be well again, that she is completely shattered, (Forrester, 1986, s. 341).

I Freuds brev av 31. oktober 1883 gir han Bertha en positiv omtale, så finner vi følgende: «But Martchen, discretion on all sides. And be discreet too, about what I am about to tell you. Breuer too has a very high opinion of her, and gave up her care because it was threatening his happy marriage. His poor wife could not stand the fact that he was so exclusively devoting himself to a woman about whom he obviously spoke with great interest. She was certainly jealous of the demands made on her husband by another woman. Her jealousy did not show itself in a hateful, tormenting fashion, but in a silently recognized one. She fell ill, lost her spirits, until he noticed it and discovered the reason why. This naturally was enough for him to completely withdraw his medical attention from B.P. Can you keep this to yourself, Martchen?» (Forrester 1986, s. 331, uthevinger i originalen).

Bryllupsbilde av Sigmund Freud og Martha Bernays, 1886.

Martha svarer to dager senere: «It has often been on the tip of my tongue to ask why Breuer gave up Bertha. I could well imagine that those somewhat removed from it were wrong to say that he had withdrawn because he realized that he was unable to do anything for her. It is curious that no man other than her physician of the moment got close to poor Bertha, that when she was healthy she already [had the power] to turn the head of the most sensible of men-what a misfortune for the girl. You may laugh at me, dearest, I so vividly put myself in the place of the silent Frau Mathilde that I could scarcely sleep last night» (Forrester, 1986, s. 332).

To dager senere kommer Freuds litt underfundige svar: «My beloved little angel, you were right to expect that I would laugh at you. I do so with great gusto. Are you really so vain as to believe that people are going to contest your right to your lover and later your husband? Oh no, he remains

entirely yours, and your only comfort will have to be that he himself would not wish it any other way. To suffer Frau Mathilde's fate, one has to be the wife of Breuer, isn't that so?» (Forrester, 1986, s. 332).

Ernest Jones hadde tilgang til all Freuds korrespondanse under arbeidet på sin biografi, og det eksisterer klare likhetstrekk mellom Jones' versjon og korrespondansen med Martha. Kilden til det angivelige pseudosvangerskapet finner vi imidlertid i et brev til Stefan Zweig. Anledningen var Zweigs fremstilling av Anna O i en av de første biografiene over Freud, *Mental Healers* (1932). Freud skriver:

«What *really happened* with Breuer's patient I was able to guess later on, long after the break in our relations, when I suddenly remembered something Breuer had once told me in another context before we had begun to collaborate and which he never repeated. On the evening on the day when all her symptoms had been disposed of, he was summoned to the patient again, found her confused and writhing in abdominal cramps. Asked what was wrong with her, she replied: 'Now Dr. B's child is coming!'

At this moment he held in his hands the key that would have opened the 'doors to the mothers', but he let it drop. With all his intellectual gifts there was nothing Faustian in his nature. Seized by conventional horror he took flight and abandoned the patient to a colleague. For months afterwards she struggled to regain her health in a sanatorium.

I was so convinced of this reconannastruction of mine that I published it somewhere. Breuer's youngest daughter (born shortly after the above-mentioned treatment, not without significance for the deeper corrections!) read my account and asked her father about it (shortly before his death). He confirmed my version, and she informed me about it later» (Letters 1961, s. 408–409. Brev av 2. juni 1932. Mine uthevinger). Igjen har vi det; gjettinger og retrospektive rekonstruksjoner.

Etter hvert begynte det å sirkulere kommentarer som antydte at Anna Os helbredelse ikke var så komplett som Breuer ga uttrykk for. Carl Jung omtaler Anna Os kasushistorie på et privat seminar i Zürich i 1925: «Thus again, the famous first case that he [Freud] had with Breuer, which has been so much spoken about as an example of a brilliant therapeutic success, was in reality nothing of the kind». Disse kommentarer blir først publisert i 1989 og er gjengitt av Borch-Jacobson (1996). I Marie Bonapartes upubliserte dagbøker skrev hun angivelig etter å ha kommet hjem fra Wien 6. desember 1927 «The rest is well known: Anna's relapse, her phantasy of pregnancy, Breuer's flight» (Borch-Jacobson 1996, s. 30).

Nyere historisk forskning

Etter at Ernest Jones i 1953 hadde røpet Anna Os virkelige identitet, ble en ny dimensjon åpnet for historisk forskning. Det viste seg at Bertha Pappenheim hadde gjort karriere som filantrop og feminist, hadde publisert historier, en biografi over en kjent slektning, rapporter, skuespill og oversettelser. Hun var blitt avbildet på et tysk frimerke i serien «helpers of humanity», og hadde i mange år vært leder for en organisasjon, *Judische Frauenverbund*, som hadde utgitt et biografisk temanummer om henne i 1936. Det var mulig å intervju dalevende medarbeidere av Bertha Pappenheim. Hun var gjenstand for en biografi, *Bertha Pappenheim. Life and Works* (Edinger, 1963) samt en omfattende biografisk artikkel (Jensen, 1970). Bertha Pappenheims livsløp etter 1895 skal jeg ta for meg i en senere artikkel (Larsen, 2004).

Bertha Pappenheim avbildet på et tysk frimerke

Pappenheimers sykejournal

Henri Ellenberger (1972) evnet på en fremragende og nesten utrolig måte å oppdage avgjørende nytt materiale om Anna O. Utgangspunktet var et fotografi av Anna O gjengitt i Dora Edingers (1963) biografi. Anna er avbildet i rideutstyr og ser sunn og sportslig ut. Bildet etterlater et inntrykk som er vanskelig å forene med oppfatningen av en kvinne tyngt av monotoni og kjedsommelighet i et strengt hjem. Ellenberger får tak i originalen. Årstallet 1882 er klart synlig som på gjengivelsen i Edingers biografi, og er trykket inn i selve bildet. Fotografens navn og adresse kunne ikke tydes. Ellenberger er imidlertid professor i kriminologi, og engasjerer politilaboratoriet i Montreal til å arbeide med bildet. Gjennomlyst med et spesielt lys kunne litt av fotografens adresse og byen «Konstanz» tydes. Ellenberger hadde allerede forsøkt å forfølge Ernest Jones' opplysning om at Anna O senere måtte innlegges på et sanatorium i Gross Enzersdorf utenfor Wien. Dette stedet viste seg aldri å ha hatt noe sanatorium! Kunne Jones ha forvekslet Gross Enzersdorf med Inzersdorf som også lå utenfor Wien og som var kjent for et fasjonabelt sanatorium? Ellenberger fant at Inzersdorf sanatorium var nedlagt, men at alle medisinske arkiver var blitt overført til Wiens Psykiatriske sykehus. Et søk i arkivene ga ingen resultater. Ellenberger spør seg med rette: «What was Bertha doing in riding habit in Konstanz, Germany, at the time when she was supposed to be severely sick in a sanatorium near Vienna?» (Ellenberger, 1972, s. 265). Kan hun ha vært innlagt på et sanatorium i nærheten av Konstanz i stedet?: «In fact, there was one famous such sanatorium, in the little Swiss town of Kreuzlingen, quite close to Konstanz: The Bellevue Sanatorium. I asked the present director of the Bellevue Sanatorium, Dr. Wolfgang Binswanger, if by chance the medical archives contained a case history of Bertha Pappenheim. I learned from him that Bertha Pappenheim had actually sojourned there as a patient from July 12 to October 29 1882. The patient's file contained two documents: A copy of a case history written by Breuer himself in 1882 and a follow-up medical report written by one of the doctors of the Bellevue Sanatorium» (Ellenberger, 1972, s. 265).

Bertha Pappenheim i 1882. Det var dette bildet som gjorde det mulig å finne frem til de ukjente dokumentene fra innleggelsen i Kreuzlingen i 1882.

Det er spennende å sammenligne Breuers ukjente rapport fra 1882 med fremstillingen 13 år senere i *Studies on Hysteria*. Rapporten inneholder en del supplerende opplysninger, blant annet om Berthas familie. Psykiateren som Breuer brakte inn for å undersøke Bertha etter farens død viser seg å være selveste Richard von Krafft-Ebing, en av Wiens mest kjente psykiatere, berømt for boken *Psykopatia Sexualis*. Til tross for at rapporten inneholder mange detaljer som ikke var med i den publiserte kasushistorien, slutter den plutselig ved den tredje fasen av Berthas sykdomsforløp, selv om det står i begynnelsen av rapporten at den dekker tidsrommet fra desember 1881 til midten av juni 1882. Noen hysterisk graviditet nevnes ikke, og ordet katharsis forekommer ikke i rapporten, som slutter med den tvetydige setningen «After termination of the series, great alleviation» (s. 269).

Den andre rapporten fra Bellevue inneholder opplysninger om omfattende medisinerer med kloralhydrat og morfin for hennes alvorlige neuralgier. Hun var også forut for innleggelsen blitt medisinert av Breuer. Man forsøkte å seponere medikasjonen, men dette var ikke mulig. Ved utskrivelsen ble hun fremdeles gitt morfin. Rapporten inneholder noen merknader om pasientens hysteriske trekk, f.eks. hennes «unpleasant irritation against her family» og hennes «disparing judgements against the ineffectiveness of science in regard to her sufferings» (s. 270).

Ellenberger (1972) skriver: «Breuer draws a connection between the fact that Bertha had never been in love and her ‘truly passionate love for her father’. We learn of her difficulties with her ‘very serious mother’ and her quarrels with her brother. There is also a passing mention of an aunt.

Bertha’s ‘stubborn character’ is also emphasized in the 1882 report, including her ‘childish opposition’ to the doctors. Unexpected is the fact that Bertha was ‘thoroughly unreligious’ in the midst of strictly orthodox Jewish family. One would wish to know when she returned to the faith of her ancestors and how she became the ardent religious personality of the later years. We also learn of Bertha’s visits to the theater and of her interest in Shakespeare’s plays ... In the report of 1882, the course of Bertha’s illness appears as having been somewhat stormier than in the narrative of 1895. We learn why the father’s death came as such a severe psychic trauma for the patient. [Farens død ble hemmeligholdt for henne]... It is also noteworthy that the neurological symptoms, particularly the facial neuralgia, stand out more prominently in the report of 1882 than in the later published case history. Breuer’s concern with the brain-anatomical seat of the illness is noted in two places in the earlier report» (s. 270–271).

De nye dokumentene innfører betydelig tvil i forhold til det som til nå var blitt betraktet som historiske sannheter: «Thus, the newly discovered documents confirm what Freud, according to Jung,

had told him: the patient Anna O had not been cured. *Indeed, the famed 'prototype of a cathartic cure' was neither a cure nor a catharsis.* Rather, by the end of the treatment, Anna O had become a severe morphinist and had retained a part of her most conspicuous symptoms. Further, Jones' version of the false pregnancy and hysterical birth throes cannot be confirmed from these documents and does not fit into the chronology of the case» (Ellenberger, 1972, s. 272, mine uthevinger).

Breuers biografi

Hirschmüllers (1989) biografi over Josef Breuer som ble utgitt på tysk i 1978, inneholder nye dokumenter om Anna Os opphold på sanatoriet i Kreuzlingen. Breuers rapport fra 1882 publiseres her i sin helhet. Samtidig finner vi brev fra Breuer til Robert Binswanger som var sjef for sanatoriet, brev fra Rechta Pappenheim, Berthas mor, til Robert Binswanger, samt en del øvrig korrespondanse direkte relatert til Anna O.

I brevene til Binswanger er det tydelig at Breuer føler skyld for Annas konsum av kloralhydrat: «For 1 year she has also received an evening dose of chloral (as you can see, a considerable degree of responsibility apparently rests with me), and when on 4 nights recently she did not receive this – admittedly she was very agitated besides – a quite severe instance of delirium cum tremore threatened. I am convinced, however, that she will apply her strong will to weaning herself; here and now, I am preventing her from doing this. I hope that my patient, who has always meant a great deal to me, will soon be safely in your care» (medio juni 1882).

Josef Breuer i 1877, 35 år gammel

I forbindelse med utskrivelsen har Berthas mor lest to rapporter om sin datter fra sanatoriet: «Whereas the first continues to offer a ray of hope that it will be possible to suspend morphine injections, I learn most unhappily from the other that the patient cannot remain for as much as a single day without the drug, and B [ertha] is just as dependent now as she ever was» (Brev til Robert Binswanger 7. oktober 1882).

Breuers rolle

Psykoanalysen fikk en enorm betydning, og Freuds versjon av begivenhetene og fortolkningen av dem ble den rådende. Breuer hadde ikke den samme definisjonsmakten når det gjelder å fremme sitt syn dersom han skulle ha ønsket det.

Josef Breuer (1842–1925) var en av Wiens dyktigste leger, noe som indikeres av at han var valgt som lege for Wiens mest fremstående familier, inkludert sine kolleger og deres familier. Breuer valgte et liv som praktisk utøvende lege fremfor en akademisk løpebane ved Universitetet i Wien, noe han fikk tilbud om, men avsto. Ved siden av sin blomstrende privatpraksis var imidlertid Breuer også opptatt av vitenskapelige problemstillinger. Han oppdaget de semisirkulære kanaler i det indre øret som regulerer balansen (1873), samt mekanismen som kontrollerer pusting, i dag kalt Hering-Breuer-refleksjonen (1868). Vitenskapelig var han jordnær og opptatt av ikke å spekulere for mye ut over fakta. Hans personlighet er beskrevet som behagelig, ydmyk og nesten selvutslettende, noe som vises i en kort selvbiografisk presentasjon, skrevet i 1925 (Oberndorf, 1953).

Hva mente så Breuer om Anna O og den betydning hans kasushistorie fikk? Det eksisterer her et interessant brev fra Breuer til Auguste Forel i 1907, publisert på engelsk av Cranefield (1958). Forel hadde skrevet til Breuer om hans rolle i psykoanalysens tidlige fase. Han svarer 21. november 1907: «My reply to your friendly letter has been delayed for a few days because I had to look through the old book (Studies on Hysteria) again, to refresh my memory. I have now done so and I must confess that, contrary to my expectations, I was really quite pleased by it.» (s. 319). Breuer forteller videre at han mener at han dokumenterte kasushistorien objektivt og uten forutinntagelser. Etter at behandlingen var avsluttet hadde han sverget på at han ikke skulle gå gjennom en slik prøvelse en gang til, først og fremst fordi en slik behandling ikke kunne forenes med rollen som allmennpraktiserende lege «without bringing his activities and mode of life completely to an end» (s. 319).

Om Freud og Anna O skriver han videre: «Freud is a man given to absolute and exclusive formulations: this is a psychical need which, in my opinion, leads to excessive generalization ... The case of Anna O, which was the germ-cell of the whole of psycho-analysis, proved that a fairly severe case of hysteria can develop, flourish, and be resolved without having a sexual basis. I confess that the plunging into sexuality in theory and practice is not to my taste ... I have already said that personally I have now parted from Freud entirely and naturally this was not a wholly painless process. But I still

regard Freud's work as magnificent: built up on the most laborious study in his private practice and of the greatest importance – even though no small part of its structure will doubtless crumble away again» (s. 320).

Det er lite sannsynlig at det var Breuers frykt for seksualitet som gjorde at han ikke forfulgte psykoanalytiske problemstillinger. Freud selv skriver i *On the History of the Psycho-Analytic Movement* at Breuer, Chrobak og Charcot hadde satt ham på tanken om en sammenheng mellom seksualitet og hysteri med hvert sitt utsagn. Breuer på sin side hadde bidratt med observasjonen om at det var en forbindelseslinje mellom nevroses og «secrets d'alcove» (1914, s. 70). Breuer gjentar denne observasjonen selv med understrekning i det teoretiske kapitlet i *Studies on Hysteria* (1895). Det allerede nevnte brevet til Forel inneholder også en passasje som tydelig formidler at Breuer ikke var fremmed for en seksuell etiologi for hysteri.

Familien Breuer circa 1897.

Spekulasjonene om prinsesse Marie Bonapartes dagbok

Den 12. november 1985 sto en artikkel i New York Times skrevet av journalisten Daniel Coleman. Prinsesse Eugénie av Hellas hadde gitt tillatelse til publikasjon av sin mor Marie Bonapartes dagbøker. Bonaparte var sentral i kretsen rundt Freud fra 1925 da hun påbegynte sin analyse hos ham og frem til hans død. Coleman skriver at den foreståforestående publikasjonen av dagbøkene kunne resultere i at deler av psykoanalysens historie måtte skrives om, og Coleman nevner følgende eksempel: «Freud told the Princess that one of the reasons Josef Breuer, his first collaborator, stopped treating his famous patient Anna O was that Breuer had become so infatuated with his patient that his wife, out of jealousy, attempted suicide – a fact never before brought to light. Most sources give

Breuer's panic over Anna O's hysteric pregnancy as a main reason for his halting the treatment» (s. CI).

Mikkel Borch-Jacobsen kontaktet Coleman under arbeidet med sin bok *Remembering Anna O. A Century of Mystification* (1996). Coleman fortalte ham at psykoanalytikerens Hartman, som skulle fungere som redaktør for utgivelsen av dagbøkene, hadde vist ham et dokument som skulle være en reproduksjon av dagbøkene. Han kunne imidlertid ikke huske om han så selvmordsforsøkene beskrevet i dokumentet, eller om han ble fortalt det av Hartman.

Geriljaforskeren Peter Swales hadde tidlig på 1980-tallet nevnt for Borch-Jacobsen at han ved en middag hos Hartman hadde fått bla i et manuskript, enten en kopi av dagboken eller et abstract i 4–5 minutter. Swales brukte sine fem minutter godt. Han er spesialist på Freuds kasushistorier (Swales, 1986a, 1986b), og så Anna O nevnt to steder i dokumentet. Han skrev ned et resymé dagen etter: «Confronted by Breuer's almost obsessional discussing of Anna O all the time, his wife Mathilde made a suicide attempt. Breuer broke off the treatment. But the same night he was called back and Anna confessed to him that she was pregnant by him. Breuer was a vain man, believing himself to be quite 'irresistible', so automatically attributed this to himself – whereas on hearing about it, as Freud claimed, he himself saw it as a phenomenon of the neurosis itself. Freud said the real reason he broke with Breuer was over his misrepresentation of what really happened in publishing the case of Anna O in 1895. Freud quoted the line about Anna's mental equilibrium [maybe he corrupted it in doing so??] and declared that Anna O was not in fact cured but remained ill for some time after. Freud said Breuer was a man of far superior intellect to himself; but he was one who had no 'moral courage' – a virtue Freud attributed to himself in saying this is were he scored, as opposed to Breuer. He was ready to face opposition, Breuer was not.

Mathilde Breuer, circa 1905.

After Freud had in 1914 published a more suggestive account of what really happened, Breuer's daughter asked her father about it; and one day Breuer came to see Freud, saying 'What have you done to me!' ... With glee, Freud told Marie Bonaparte what Anna O was now doing – running a girls' home and campaigning against prostitution – all a preoccupation with sexuality!» (Borch-Jacobsen, 1996, s. 97–98).

Det lykkes senere Borch-Jacobsen å verifisere at påstanden om Mathilde Breuers selvmordsforsøk virkelig finnes i dagboken, likeledes påstanden om at Breuer senere oppsøkte Freud vedrørende refortolkning av Anna O.

Borch-Jacobsen (1996) finner ingen støtte for Annas fantomgraviditet. Kilden for denne synes alltid å ende i Freud – og i Freud alene. Borch-Jacobsen mener at Breuer umulig ville ha unnlatt å nevne et så spektakulært symptom i sin rapport eller sine brev til sin kollega Binswanger som snart skulle ta over ansvaret for pasienten. Breuer er svært ærlig i å nevne andre symptomer, også når

de kan være kompromitterende for ham selv, som for eksempel Anna Os medikamentavhengighet. Borch-Jacobsen konkluderer med at fantomgraviditeten er rent oppspinn: «The pseudocycosis, constructed of clues, rumors, and lies, was not a fantasy of Bertha Pappenheim's. It was Freud's fantasy, a pseudomemory meant to explain away, after the fact, the abysmal failure of the original 'talking cure'» (s. 48).

Avslutning

En detaljert undersøkelse av kildene til Freuds fremstilling av kasushistorien om Anna O viser hvordan Freud synes å ha basert seg på dristige antakelser og rekonstruksjoner utgått fra et relativt spinkelt grunnlag. Hans fremstilling er blitt akseptert så å si uten motforestillinger og er sirkulert i sekundærlitteraturen. Historisk forskning har brakt frem materiale som kompletterer og motsier Freuds versjon av begivenhetene. I en senere artikkel (Larsen, 2004) skal jeg presentere Bertha Pappenheims biografi og et utvalg av hennes skrifter, som kan gi grunnlag for tolkninger av hennes personlighet.

Kim Larsen
Seksjon for sosialpsykologi
Institutt for samfunnspsykologi
Universitetet i Bergen
Christiesgt. 12
5015 Bergen

Referanser

- Borch-Jacobsen, M. (1996). *Remembering Anna O. A century of mystification*. London: Routledge.
- Breuer, J., & Freud, S. (1895). *Studies on hysteria*. Standard Edition. Vol. 2.
- Coleman, D. (1985). Freud's mind: New details revealed in documents. *New York Times*.
12. november. CI.

- Cranefield, P. F. (1958). Jopsef Breuer's evaluation of his contribution to Psycho-Analysis. *International Journal of Psycho-Analysis*, 39, 319–322.
- Edinger, D. (1963). *Bertha Pappenheim. Freud's Anna O. Illinois: Congregation Solel. Engelsk utgave 1968.*
- Ellenberger, H. L. (1972). The story of «Anna O»: A critical review with new data. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 8, 267–279. Også i Micale, M. S. (Ed.). (1993). *Beyond the unconscious. Essays of Henry Ellenberger in the history of psyciatry*. Princeton: Princeton University Press. Kapittel 9. (ss. 254–272).
- Ferris, P. (1997). *Dr. Freud. A life*. London: Sinclair-Stevenson.
- Forrester, J. (1986). The true story of Anna O. *Social Research*, 53, 327–347.
- Freud, S. (1905). *Three essays on the theory of sexuality*. I The Standard edition of the Psychological Works of Sigmund Freud. Translated and Edited by James Strachey. London: Hogarth Press. (1974) (Heretter Standard Edition). Vol. 7 (ss. 123–243).
- Freud, S. (1910). *Five lectures on psycho-analysis*. I Standard Edition. Vol. 11 (ss. 1–55).
- Freud, S. (1914). *On the history of the psychoanalytic movement*. I Standard Edition. Vol. 14 (ss. 3–66).
- Freud, S. (1923). *Two encyclopedia articles*. I Standard Edition. Vol. 18 (ss. 234–259).
- Freud, S. (1925a). *Josef Breuer*. I Standard Edition. Vol. 19 (ss. 278–280).
- Freud, S. (1925b). *An autobiographical study*. I Standard Edition. Vol. 20 (ss. 3–74).
- Freud, S. (1926). *Psychoanalysis*. I Standard Edition. Vol. 20 (ss. 259–270).
- Freud, S. (1960). *Letters of Sigmund Freud 1873–1939*. Edited by Ernst L. Freud. London: Hogarth Press.
- Gay, P. (1988). *Freud. A life for our time*. London: J. M. Dent.
- Hirschmüller, A. (1989). *The life and work of Josef Breuer. Physiology and Psychoanalysis*. New York: New York University Press.
- Jensen, E. M. (1970). Anna O – A study of her later life. *Psychoanalytic Quarterly*, 39, 269–293.
- Jones, E. (1953). *The life and work of Sigmund Freud. Volume 1. The young Freud. 1856–1900*. London: Hogarth Press.
- Jones, E. (1961). *The life and work of Sigmund Freud*. Edited and abridged in one volume by Lionel Trilling and Steven Marcus. New York: Basic Books.

- Larsen, K. (2004). Bertha Pappenheim alias Anna O.: En biografisk presentasjon. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 41, i trykk.
- Oberndorf, C. P. (1953). Autobiography of Josef Breuer (1842–1925). *International Journal of Psycho-Analysis*, 34, 64–67.
- Pollock, G. H. (1972). Bertha Pappenheim: Addenda to her case history. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 21, 328–332.
- Swales, P. J. (1986a). Freud, his teacher, and the birth of psychoanalysis. I P. E. Stepansky (Ed.), *Freud. Appraisals and reappraisals. Contributions to Freud studies* (vol. 1, ss. 3–82). New York: The Analytic Press.
- Swales, P. J. (1986b). Freud, Katharina and the first «wild analysis». I Paul E. Stepansky (Ed.), *Freud. Appraisals and reappraisals. Contributions to Freud studies* (vol. 3, ss. 81–164). New York: The Analytic Press.
- Weissberg, M. (1993). Multiple personality disorder and iatrogenesis: The cautionary tale of Anna O. *The International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 41, 15–34.
- Zweig, S. (1932). *Mental healers. Mesmer. Mary Baker Eddy. Freud*. London: Viking Press.